

QARABAĞ ZƏFƏRİ FONUNDA AZƏRBAYCANIN MÜASİR HƏRBİ ƏLAQƏLƏRİNİN TƏHLİLİ

UOT 327; 339.9
DOI:10.30546/3006-0346.2024.1.79.42

GÜNEL YUSİBOVA
Gəncə Dövlət Universiteti
Sosial fənlər kafedrasının dissertantı

E-mail: forget379@gmail.com
ORCID ID: 0009-0006-1316-0849

Giriş

Davamlı inkişaf və dayanıqlı inkişaf, inkişafın iki fərqli forması olmaqla yanaşı, bir-birini tamamlayan müəyyən cəhətləri də özlərində ehtiva edirlər. Davamlı inkişafın dayanıqlılıq göstəricilərinin yüksək olması nə qədər vacibse, dayanıqlı inkişaf üçün də davamlılıq o dərəcədə əhəmiyyətlidir. Bu baxımdan iki anlayışın bir-biri ilə bəlkə simbiyoz səviyyədə olmasa da, müəyyən dərəcədə vəhdət təşkil edərək müştərək mövcud olması, tədqiq edilən sahədə inkişafın etibarlılığını daha da artıracaqdır.

Digər sahələrdə olduğu kimi hərbi sahədə də davamlı inkişaf ilə dayanıqlı inkişaf arasında müştərək mövcudluğun nə qədər əhəmiyyətli olduğu son illərdə dünyada dövlətlərin müdafiə və hücum güclərinin həm statistik cəhətdən, ən əsası isə müharibə reallığında daha aydın şəkildə özünü göstərməyə başladı. Bəri başdan onu demək yerində olar ki, dayanıqlı inkişaf göstəricilərindən yoxsul olan davamlı hərbi inkişafın özünü artıq doğrultmadığı bütün çılpalığı ilə ortaya çıxmışdır.

Bu hipotezanın həm nəzəri, həm də praktik cəhətdən interpretasiya ediləcəyi örnəklərdən biri şübhəsiz ki, Azərbaycan Respublikası və onun İkinci Qarabağ müharibəsində əldə etdiyi hərbi qələbədir. Bu zəfər sonrası aparılan təhlillərdə diqqətçəkən məqam, Azərbaycan Respublikasının hərbi potensialının komponentləri arasında dayanıqlı hərbi inkişafın, davamlı hərbi inkişafı eyni dərəcədə əhəmiyyət kəsb edən faktor kimi həmişə diqqət mərkəzində olmasıdır. Təsadüfi deyildir ki, İkinci Qarabağ müharibəsində ildırımsürətli hərbi əməliyyatların keçirilməsi və Rusiyanın güclü silah texnologiyaları ilə təchiz olunmuş Ermənistanın çoxlarının gözləmədiyi halda məğlub edilməsi, əslində Azərbaycanın davamlı hərbi inkişafı nəticəsində yox, dayanıqlı hərbi inkişafı nəticəsində mümkün olmuşdur. Bəlkə də Azərbaycan davamlı hərbi inkişaf nəticəsində mövcud hərbi gücü və imkanları ilə də Ermənistanı məğlub edə biləcək səviyyəyə yüksələ biləcəkdə, amma bu zəfər daha ağırlı və böyük itkilər hesabına mümkün olacaqdı. Ancaq dayanıqlı hərbi inkişaf nəticəsində Azərbaycan dünyəvi dövlətlərinin və beynəlxalq ictimaiyyətin

heyret və heyranlıqla müşahidə etdiyi bir məharətlə həm müdafiə, həm də hücum baxımından qarşıya qoyduğu məqsədlərə sürətlə nail olmağın yeni hərbi yollarını nümayiş etdirdi, hətta örnək oldu.

Məqalədə tədqiqatın predmetini daha geniş şəkildə təhlil edək. Mövzumuz Azərbaycan Respublikasının dayanıqlı hərbi inkişafı olduğu üçün burada öncəliklə, ölkəmizin həm davamlı, həm də dayanıqlı hərbi inkişafının özünəməxsus cəhətlərinə yaxından nəzər yetirək. Bu məqsədlə, lazım gəldikdə digər dövlətlərlə, xüsusilə də Ermənistanla müqayisəli təhlil və analogiya metodlarından istifadə etməklə qarşılaşdırma aparılaraq müddəalar əsaslandırılmağa çalışılacaqdır.

Müstəqillik dövründə Azərbaycanın davamlı hərbi inkişafının xarici əlaqələr aspekti

Ulu Öndər Heydər Əliyev 1993-cü ildə yenidən hakimiyyətə qayıtdığı dövrdə Azərbaycan ordusu pərakəndə birliklər formasında hərəkət edirdi. İlk addım Prezidentin 1 noyabr 1993-cü il tarixli qərarı ilə Dövlət Müdafiə Komitəsinin yaradılması oldu. Noyabrın 23-də Milli Məclis “Müdafiə haqqında” Qanunu qəbul etdi və ordunun yaradılmasına məsul şəxslər müəyyən olundu. Dekabr ayında 17 min əsgərdən ibarət ordu yaradıldı. 1994-cü ilin mayında Azərbaycan, Rusiya, Qırğızıstan və Ermənistanın hakimiyyət orqanlarının iştirakı ilə Bişkek protokolu imzalandı və mayın 12-də cəbhədə atəşkəs əldə edildi.

Atəşkəsin təmin edilməsindən sonra ordu quruculuğu aşağıdakı doqquz prinsip ətrafında formalaşdırılmağa başlandı.

- 1) Ordunun siyasətə qarışmaması;
- 2) Ordunun silah-sursat ilə təchiz edilməsi;
- 3) Ordu ilə xalq arasında möhkəm etimadın yaradılması;
- 5) Nizam-intizamın təmin edilməsi;
- 6) Orduda könüllülər ilə çağırışçılar arasında birliyin möhkəmləndirilməsi;
- 7) Hərbçilərin vəzifələrinin düzgün bölgüsü və müharibəyə hazırlıq səviyyələrinin yüksəldilməsi;
- 8) Hərbçilərin bilik və bacarıqlarının yüksəldilməsi;
- 9) Ordu quruculuğunda davamlılığın təmin edilməsi.

Bütün bu qərarlardan sonra qısa müddətdə müəyyən uğurlar əldə edilmişdir. Belə ki, 1994-cü ilin dekabrında Azərbaycan hərbi qulluqçularının sayı 54 min nəfərə çatmış, Silahlı Qüvvələrin infrastrukturunu əhəmiyyətli dərəcədə formalaşdırılmışdır.

1995-ci ilin fevral ayında Azərbaycan Respublikasının ən uzun müddət müdafiə naziri olacaq Səfər Əbiyev vəzifəsinin icrasına başlamışdır. Onun dövründə ordu quruculuğu iki istiqamətdə həyata keçirilmişdir. Birincisi, orduda islahatlar və təkmilləşdirmə prosesi, ikincisi isə ordunun müasir standartlara cavab verən silahlarla təchiz edilməsi üçün xarici dövlətlərlə əməkdaşlıq imkanlarının genişləndirilməsi və ordunun hərbi hazırlıq səviyyəsinin yüksəldilməsi üçün ortaq təbiiqatların keçirilməsi.

Xarici əməkdaşlıq təkcə xarici dövlətlərlə əməkdaşlıqla məhdudlaşmamış, həmçinin NATO ilə də əməkdaşlıq üçün yaranan imkanlardan ən yüksək səviyyədə istifadə edilmişdir. Məsələn, 1994-cü ildə bu təşkilatla Sülh Naminə Tərəfdaşlıq (SNT) müqaviləsi əsasında əməkdaşlıq prosesi başlamışdır ki, burada məqsəd Azərbaycanın ordusunu təşkilatın standartlarına çatdırmaq olmuşdur. Sonrakı illərdə NATO - Azərbaycan əməkdaşlığı genişlənərək davam etmişdir. Hətta ölkəmizin hərbi məktəblərində bu təşkilatın standartlarına uyğun dərs proqramları hazırlanmışdır. 2001-ci ildə NATO-nun sülhməramlı missiyalarında yer almaq üçün Azərbaycan Sülhməramlı Qüvvələri yaradılmışdır. 2002-ci ildən sonra Azərbaycan ordusunun 30 zabiti NATO ilə əməkdaşlıq çərçivəsində Belçika, ABŞ, Niderland Krallığı, İtaliya, İspaniya, Türkiyə və Almaniyada yerləşən Qəragahlarda yer almış, 2008-ci ildən etibarən isə Azərbaycanın hərbi təlim proqramlarının genişləndirilməsi üçün NATO ilə əməkdaşlığa start verilmişdir [1].

1996-cı ildən etibarən qardaş Türkiyə ilə hərbi əlaqələrin genişləndirilməsi istiqamətində önəmli addımlar atılmışdır. Belə ki, həmin ilin 10 iyununda iki dövlət arasında imzalanan “Hərbi təlim, texniki və elmi sahədə əməkdaşlıq” sazişi daxilində 6 hərbi Türkiyə Jandarma Qoşunları tabeçiliyində olan hərbi məktəbə göndərilmiş, 31 oktyabr tarixində isə Türkiyə Jandarma Qoşunları tərəfindən hərbi təlimlər üçün kurs təşkil edilmiş və ordumuza 7 milyon dollar həcmində yardım göstərilmişdir.

1998-ci ilin dekabrında təşkil edilən Milli Təhlükəsizlik Nazirliyi Akademiyası isə 2002-ci ildə yaradılan Dövlət Sərhəd Xidmətlərinin infrastrukturunu üçün baza rolunu yerinə yetirmişdir.

2003-cü ilin oktyabrında Azərbaycan Respublikasının Prezidenti seçilən İlham Əliyev, orduya diqqət və qayğıni daha da artırmış, ordu quruculuğunda yeni mərhələnin əsasını qoymuşdur. 2003-2011-ci illəri əhatə edən dövrdə Azərbaycan ordusu davamlı inkişafının ən sürətli dövrünü yaşamışdır. Belə ki, 2003-cü ildə dövlət büdcəsindən orduya ayrılan vəsait 160 milyon dollar olduğu halda, bu sahədə göstərici 2011-ci ildə 3 milyard 300 milyon səviyyəsinə yüksəlmişdir.

İlham Əliyevin ordu quruculuğunda həyata keçirdiyi ən əhəmiyyətli addımlardan biri 2005-ci ildə ordunun təchizat cəhətdən xaricdən asılılığını azaltmaq üçün Müdafiə Sənayesi Nazirliyini yaratması olmuşdur ki, bu nazirliyə bağlı müəssisələrdə ilk başda 40 adda hərbi ləvazimat təkrar olunmuşdur.

2005-ci ildə imzalanmış “Azərbaycan ilə NATO Arasında Fərdi Tərəfdaşlıq Fəaliyyət Planı”nın öhdəlikləri çərçivəsində, 2010-cu ildə “Azərbaycan Hərbi Doktrinası”, 2013-cü ildə isə “Azərbaycan Respublikasının dəniz təhlükəsizliyi strategiyası” qəbul edilmişdir.

2007-ci ildə “Dəniz Sərhəd Xidməti Akademiyası”nın yaradılması, 2008-ci ildə bu akademiya nəzdində “Səhra təlim mərkəzi”nin fəaliyyətə başlaması və 2009-cu ildə “Sərhədcii” İdman Mərkəzinin yaradılması, bu sahədə peşəkar kadrların hazırlanmasını həyata keçirməklə yanaşı, sonrakı dövrlərdə xarici dövlətlərin hərbiçilərinə də bu sahədə təlimlər keçəcək vəziyyətə gəlinmişdir [2, səh. 17-18].

Xarici hərbi əlaqələrin keyfiyyətə yeni mərhələyə daxil olması

Səfər Əbiyevdən sonra Azərbaycan Respublikasının müdafiə naziri olaraq vəzifəyə başlayan Zakir Həsənovun vaxtında da ordu quruculuğunda davam edən inkişaf sürəti daha da artmışdır. İki istiqamətdə aparılan inkişaf siyasətinin birinci istiqamətini hərbi təlimlərin sayının artırılması, ikincisi isə ordunun yaxınlaşan müharibə üçün ehtiyac duyacağı yeni silah və sursatlarla təchiz edilməsidir.

Bu məqsədlə, 2013-cü ilin dekabr ayında “Raket və Artilleriya Qoşunları Komandanlığı” yaradılmışdır. 2014-cü ildə Dəniz Sərhəd Xidməti nəzdində yaradılan zavod, hərbi gəmilərin modernizasiyasına xidmət etməyə başlamışdır [2, səh. 14]. 2013-2016-cı illərdə hərbi qüvvələrin və silah-sursatın daşınması üçün yeni hərbi avtomobillər alınaraq, ordunun texniki imkanları artırılmışdır.

Azərbaycanın hərbi inkişafında diqqəti cəlb edən və sevindirici məqam ondan ibarətdir ki, artıq 2015-ci ildə Müdafiə Sənayesi Nazirliyinə tabe müəssisələrdə mindən çox hərbi ləvazimatlar istehsal olunurdu və bunların bir hissəsi ixrac edilirdi.

Ordunun inkişafı istiqamətində görülən işlər arasında xarici dövlətlər və beynəlxalq təşkilatlarla, qurumlarla əməkdaşlığın genişləndirilməsi və müştərək hərbi təlimlərin keçirilməsi, həmçinin hərbi kadrların hazırlanması istiqamətində yeni məktəblərin yaradılması yer alır. Bu istiqamətdə mühüm işlərdən biri 2015-ci ildə Azərbaycan Tibb Universitetinin hərbi tibb fakültəsinin yaradılması oldu ki, burada dərslər Türkiyə Respublikasının Gülhanə Hərbi Tibb Akademiyasının tədris proqramlarına uyğun təşkil olunur.

25 dekabr 2015-ci il tarixində Müdafiə Nazirliyinin nəzdində xüsusi təlim verən istiqamətlərin fəaliyyətini gücləndirmək məqsədilə Azərbaycanın Ali Hərbi Təyyarçilik Məktəbi və Azərbaycan Ali Hərbi Dənizçilik Məktəbi yaradılaraq, Heydər Əliyev adına Azərbaycan Ali Hərbi Məktəbinə birləşdirildi. Müdafiə Nazirliyinin müəyyən etdiyi hərbi nümayəndələr Türkiyə, Rusiya, Litva, Pakistan və NATO rəsmiləri ilə hərbi təlim proqramları üçün təmaslarını artırdı.

Yuxarıda da qeyd olunduğu kimi, Azərbaycan Respublikası müharibəyə qədərki dövrdə, müharibəyə hazırlıq məqsədilə, xarici dövlətlərlə hərbi münasibətlərini gücləndirmişdir. Azərbaycan, düşməninə fərqli olaraq hərbi əməkdaşlıqda bir və ya iki dövlətdən asılılığa yol verməmək üçün dünyanın 30-dan yuxarı dövlətində hərbi attaşə və hərbi nümayəndəlik açmışdır. Azərbaycanda isə 40-dan çox dövlətin belə diplomatik fəaliyyəti mövcuddur.

Azərbaycan dövləti inkişaf edən öz hərbi gücünü daha da təkmilləşdirmək və düşməni qorxuya salmaq üçün müntəzəm olaraq güc nümayiş etdirmiş, bu məqsədlə ikitərəfli (Azərbaycan-Türkiyə), üçtərəfli (Azərbaycan, Gürcüstan, Türkiyə) və çoxtərəfli (NATO nəzdində) hərbi təlimlərdə yaxından iştirak etmişdir [4].

Azərbaycanın hərbi cəhətdən davamlı inkişafı özündə dayanıqlı inkişaf elementlərini də birləşdirmişdir. Belə ki, dövlətimiz öz hərbi qüdrətini artırmaq və ordunun ehtiyac duyduğu hərbi ləvazimatların bir hissəsini qarşılamaq üçün öz hərbi müdafiə sənayesini qurdu. Bu məqsədlə də 2005-ci ildə Hərbi Müdafiə Sənayesi Nazirliyi yaradıldı. Hərbi Müdafiə Sənayesi Nazirliyi təbəçiliyində qırxdan yuxarı yeni məhsul istehsal etmək üçün istehsal sahələri yaradıldı

və fəaliyyətə başladı.

Bu tarixdən etibarən isə Azərbaycan Müdafiə Sənayesində istehsal olunan silahlar və hərbi avadanlıqlar beynəlxalq fuarlarda nümayiş etdirilməyə başlandı. Həmin yarmarkalarda nümayiş etdirilən hərbi məhsullar xarici dövlətlər tərəfindən bəyənildi və bu məhsulların ixracatı üçün razılıq əldə edildi. Bir nümunə vermək lazım gəlsə, ixracatda Türkiyə və İordaniya ilk sırada yer alarkən, təkcə 2013-cü ildə Azərbaycan 123 milyon dollar dəyərində hərbi məhsul ixrac etmişdir [12, səh. 675-676]. Azərbaycan hər il təqribən 25 ölkə ilə silah müqaviləsi imzalayaraq ixracat həyata keçirir.

Yeni nəsil müdafiə və hücum silahlarının tədarük edilməsi

Azərbaycanın hərbi xərclərində xüsusilə 2008-ci ildən etibarən yüksək və istiqrarlı artım müşahidə olunmuşdur. Ölkəmizin hərbi xərcləri 2010-cı ildə 1 milyard 420 milyon dollara yüksəlmişdir ki, bu göstərici 2004-cü illə müqayisədə üç dəfə çoxdur. Burada diqqəti daha çox cəlb edən məqam ondan ibarətdir ki, 2010-cu ildə Azərbaycanın hərbi sahəyə ayırdığı 1,420 milyard dollar, Ermənistanın həmin ilə aid dövlət büdcəsindən daha çoxdur. Ermənistanın hərbi büdcəsi ilə qeyd edilən tarixdə 404 milyon dollar olmuşdur ki, bu rəqəm 2004-cü ildəki hərbi büdcələrindən iki dəfə çoxdur. Beynəlxalq Münafiqə İnstitutunun 2012-ci ilə aid tərtib etdiyi hesabatda görə, Azərbaycanın 2007-2011-ci illərdə silah idxalı, 2002-2006-cı illəri əhatə edən dövrlə müqayisədə 164 faiz artmış və Azərbaycan dünyada ən çox silah idxal edən 38-ci ölkə olmuşdur. Həmin hesabatda, Ermənistanın eyni dövrlərdə silah idxalının azaldığı və 71-ci sıradan 84-cü sıraya gerilədiyi qeyd edilmişdir. Rusiya Federasiyasının, Azərbaycanın silah idxalatındakı payı 55%, Ermənistanın silah idxalatındakı payı isə 96% təşkil etmişdir.

Tərəddüdsüz qeyd edə bilərik ki, Azərbaycanın dayanıqlı hərbi inkişafının əsas aparıcı faktorları arasında Türkiyə və İsrail ilə hərbi əməkdaşlığı yer alır.

2010-cu ildə iki dövlət arasında çox əhəmiyyətli bir müqavilə - Strateji Tərəfdaşlıq və Qarşılıqlı Yardım sazişi imzalandı. Həmin il "Azərbaycan-Türkiyə Yüksək Səviyyəli Strateji Əməkdaşlıq Şurası" da təsis edilərək münasibətlərdə keyfiyyətə yeni mərhələyə qədəm qoyuldu [13, səh. 99-100].

2014-cü ildə Azərbaycanın Türkiyədən idxal etdiyi silah və hərbi texnikanın ümumi məbləği 77 mil-

yon 195 min dollar səviyyəsində olmuşdur [3, səh. 31]. 2016-cı ildən başlayaraq, rəsmi Bakı ilə rəsmi Ankara arasında sürətlə inkişaf edən müdafiə sahəsində integrativ meyillər ilə birlikdə, Ermənistan ilə onsuz da pozulan hərbi güc balansı Azərbaycanın lehinə daha da pozulmuş, həmçinin Türkiyə ilə artan hərbi əməkdaşlıq, Azərbaycana çox əhəmiyyətli səmərələr vermişdir. Türkiyənin müdafiə sənayesinin ən sürətli inkişaf dövrünə təsadüf edən bu əməkdaşlıq sayəsində Azərbaycan ordusu həm müdafiə, həm də hücum gücünü yeni nəsil, özünün dayanıqlı inkişafını təmin edəcək silahlarla artırmış, Türkiyənin müdafiə sənayesinin strateji silah istehsalında baş verən inkişaf sayəsində hər keçən gün daha da artırmaqdadır.

Azərbaycanın dayanıqlı hərbi inkişafında İsrail dövləti ilə münasibətlər, xüsusilə hərbi əməkdaşlıq xüsusi rol oynamışdır. Belə ki, bu dövlətlə hərbi əməkdaşlıq ölkəmizin hərbi müdafiə və hücum gücünü rəqiblərinin xəyal belə edə bilməyəcəyi səviyyəyə yüksəltmişdir. İndi isə bu mövzuda faktlara daha yaxından nəzər yetirək.

2012-ci ildə İsrailin "Aerospace Industries" şirkəti Azərbaycana 1,6 milyard dollar dəyərində pilotsuz təyyarələr, zenit müdafiə sistemləri və raketlər də daxil olmaqla, silah satışı həyata keçirmişdir. Belə ki, Azərbaycan həmin il silah xərclərinin təxminən 43%-ni İsraildən alınan silahlara ayıraraq region ölkələrinin diqqətini çəkmişdir [9].

2011-2020-ci illərdə Azərbaycan Ermənistanla müqayisədə silahlanma məsələsinə xeyli pay ayırmışdır. Bu müddət ərzində Azərbaycanın silah idxalının ümumilikdə 27%-ni İsrail təmin etmişdir. 2016-2020-ci illər arasında Azərbaycan silah idxalının 69%-ni İsraildən həyata keçirmişdir. İsrail 2015-ci ildə Azərbaycana qanadlı raketlər - hücum sistemi olan HAROP-lar verib və bu silahlar 2016 və 2020-ci illərdəki münaqişələrdə düşmənin hücumunu qısa müddətdə yox etmək üçün istifadə olunmuşdur. Bundan əlavə, İsrail Azərbaycana "Hermes-900" kəşfiyyat pilotsuz uçuş aparatları da satmışdır. Azərbaycanın əlindəki müasir silahlar sayəsində İkinci Qarabağ müharibəsi dövründə düşmənin 270 tankı məhv edilmiş, 70 tankı isə qənimət kimi götürülmüşdür [8].

Aydındır ki, 2020-ci ildə Azərbaycanın müharibədə qalib gəlməsinə bu texnikaların təsiri çox böyük oldu. Digər tərəfdən, İsrailin Azərbaycana Barak-8 hava hücumundan müdafiə sistemi verdiyi və bununla da Azərbaycanın 2020-ci ildə Ermənistanın "İsgəndər" raketlərini və digər raket hücumlarını dəf

etdiyi bilinir. 2016-cı ildə İsrail baş naziri B.Natanyahu Azərbaycana rəsmi səfəri zamanı verdiyi bəyanatda qeyd etdi ki, Azərbaycanın İsraildən aldığı silah və hərbi təchizatın ümumi dəyəri 4 milyard 850 min dollar səviyyəsinə yüksəlmişdir [7, səh. 6].

Azərbaycanın hərbi gücünün sürətlə inkişafı özünü hərbi xərclərin miqdarında və alınan silah və hərbi sursatın keyfiyyətində açıq şəkildə göstərir. Bu isə öz növbəsində II Qarabağ müharibəsinin nəticəsinə böyük təsir göstərmişdir. Müharibədən əvvəl 2020-ci ildə Azərbaycanın müdafiə xərclərinə ayırdığı pay 2,73 milyard ABŞ dolları civarında olub ki, bu da ümumi büdcənin 5,4%-nə bərabərdir. Ermənistanın müdafiə xərclərinin payı 500 milyon dollardır. Bu məbləğ ölkə büdcəsinin 4,7 faizini təşkil edir [5].

Müharibə zamanı iki ölkənin hərbi qüvvələrinin kəmiyyət etibarilə göstəricisi də həlledici əhəmiyyət kəsb edirdi. Azərbaycan ordusunda hərbi qulluqçuların sayı 66 min olduğu halda, Ermənistanın hərbi qüvvələri 51 min idi. Bu rəqəmlərə ehtiyat qüvvələr də əlavə olunduqda Ermənistanın əsgərlərinin sayı 210 minə, Azərbaycanın isə 300 minə çatır.

Ermənistan ordusunda əsas etibarilə rus (sovet) silahları istifadə edilməkdədir. Bu çərçivədə Toçka, İskəndər, Scud və Smerç ballistik raket sistemləri diqqətə cəlb edir. Azərbaycan silahlı qüvvələri inventarında isə Rusiya, Türkiyə, İsrail, Belarus istehsalı olan yeni nəsil silah sistemləri mövcuddur. Lora (İsrail), Extra (İsrail), Harop (İsrail), Orbiter (İsrail) və Bayraktar (Türkiyə) diqqətə cəlb edən və əsası isə müharibənin müqəddəratını həll edən silahlar yer almışdır.

Azərbaycanın yaxın hərbi əməkdaşlıq etdiyi dövlətlərdən biri də Pakistandır. Azərbaycan və Pakistan arasında ikitərəfli hərbi əməkdaşlıq haqqında plan imzalanmışdır [11, səh. 124].

Göründüyü kimi, Azərbaycanın müdafiə xərcləri Ermənistanla nisbətə xeyli yüksəkdir və idxal edilən silahlar yeni formatda müharibə strategiyaları üçün və düşmənin müdafiə imkanlarını qısa müddətdə məhv etmək üçün hesablanmışdır. Ermənistanın malik olduğu köhnə rus texnologiyası ilə hazırlanmış silahlarla müqayisədə son dövrdə xüsusilə İsrail və Türkiyə kimi müdafiə sənayesində sürətlə inkişaf edən ölkələrdən alınan silahlar, Azərbaycan üçün təkə silah ehtiyatını artırmaq məqsədinə xidmət etməmiş, həmçinin, ordunun total modernizasiyasına, yeni nəsil - "gələcəyin silahı" adlandırılan silahların əldə olunmasına istiqamətlənmişdir.

Məsələn, Azərbaycan silahlı qüvvələrinin inventa-

rında, Türkiyədən alınan 120 km mənzilli “TRG-300 Kaplan” Yaylım Atəşli Reaktiv Sistemləri (YARS) Belarusdan alınan 200 km mənzilə malik “Polonez” YARS və İsraildən idxal edilən 300 km mənzilə malik LORA YARS/taktiki ballistik raket sistemləri mövcuddur.

Nəticə

Tədqiqatın əsas elmi nəticəsi ondan ibarətdir ki, Azərbaycan xarici hərbi münasibətlərini formalaşdırarkən, işğal altındakı torpaqlarını azad etmək məqsədinə xidmət edəcək iki istiqamətli hərbi əməkdaşlıq xəttini mənimsəmişdir. Birincisi, ölkənin yeni formalaşan silahlı qüvvələrinin döyüşə hazırlıq səviyyəsini güclü hərbi qüvvələrə malik dövlətlərlə eyni səviyyəyə gətirmək, ikincisi isə silah idxalatında keyifyyətə yeni nəsil silahlara üstünlük verməklə, həm hücum, həm də müdafiə qabiliyyətini yeni dövrün şərtlərinə görə formalaşdırmaq. Bu zaman bütün sahələrdə olduğu kimi hərbi sahədə də Rusiyadan asılı vəziyyətdə olan Ermənistandan fərqli olaraq, Azərbaycan hərbi əməkdaşlıq üçün bir dövləti yox, Türkiyə, Belarus, İsrail, Pakistan, ABŞ kimi bir neçə dövlətlə əməkdaşlığa üstünlük vermişdir. Nəticədə ordusunu müasir hücum və müdafiə silahları ilə gücləndirərkən, bir dövlətdən hərbi cəhətdən asılı vəziyyətə düşməkdən də xilas olmuşdur.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI:

1. *Azərbaycan Respublikası və Şimali Atlantika Müqaviləsi Təşkilatı (NATO) arasında hərbi əməkdaşlıq [elektron resurs] / 09 May, 2018. URL: <https://mod.gov.az/az/nato-ile-emekdasliq-028/>*
2. *Bağirova, G. Azərbaycan Respublikası Silahlı Qüvvələrinin inkişaf mərhələləri: ölkədaxili islahatlar, beynəlxalq hərbi əməkdaşlıq // - Bakı: Hərbi Bilik, - 2017. № 3/148, - s. 3.*
3. *Bağirova, G. Azərbaycan Respublikasının xarici dövlətlərlə hərbi-texniki əməkdaşlığı // - Milli Təhlükəsizlik və Hərbi Elmlər, - 2015. № 1, - s. 30-32.*
4. *Beynəlxalq Hərbi Əməkdaşlıq: [elektron resurs] / URL: <https://mod.gov.az/az/beynəlxalq-hərbi-emekdasliq-025/>.*
5. *Comparison of Armenia and Azerbaijan Military Strengths (2023): [Elektron resurs]. / URL: https://www.globalfirepower.com/countries-comparison-detail.php?form=form&country1=armenia&country2=azerbaijan&Submit=COMPARE#google_vignette*

6. *Gürcan, M. Savaşın dəyişimi və teorik yaklaşımlar / Red. Atilla Sandıklı. Teoriler ışığında güvənlik, savaş, barış və çatışma çözümləri. - İstanbul: BİLGESAM, - 2012. - 544 s.*

7. *İskəndərov, X. Azərbaycan-NATO münasibətləri: strateji tərəfdaşlığa aparar yol // - Bakı: Hərbi Bilik, - 2017. № 2, - s. 64-80.*

8. *Qarabağda tanklarının böyük qismini itirən Ermənistan köhnə T-55-ləri təlimə çıxardı: [elektron resurs] / URL: <https://modern.az/az/news/283381/qarabagda-tanklarinin-boyuk-qismini-itiren-ermənistan-kohne-t-55-leri-telime-cixardi>*

9. *McCarthy, N. Nagorno Karabakh Armenian & Azerbaijani Military Strength Compared: [Elektron resurs] / 29 September, 2020. URL: <https://www.statista.com/chart/23056/estimated-military-strength-of-armenia-and-azerbaijan/>*

10. *Məmmədova, N. Azərbaycan-İsrail əlaqələri zamanın qovşağında // - Xalq Qəzeti. - 2017. 25 yanvar; - s. 6.*

11. *Mövsümlü, C. Müasir dövrdə Pakistan-Azərbaycan münasibətləri (1991-2013) // - Bakı: Tarix və Onun Problemləri, - 2014. № 1, - s. 124-126.*

12. *Süleymanov, M. Azərbaycanda Ali Baş Komandanlıq İnstitutunun Heydər Əliyev mərhələsi / M. Süleymanov. - Bakı: Elm və Təhsil, - 2018.*

13. *Yüce, A. Azərbaycan-Türkiyə hərbi əməkdaşlığı // - Bakı: Hərbi Bilik, - 2016. № 1, - s. 99-100.*

XÜLASƏ

İkinci Qarabağ müharibəsi Azərbaycan Respublikasının hərbi cəhətdən çox sürətli inkişaf yolu keçdiyini göstərdi. Burada aparıcı rol oynayan faktor, ordu quruculuğuna verilən əhəmiyyətlə yanaşı, düzgün hərbi inkişaf yolu seçilməsinin rolu böyükdür. Azərbaycan Respublikasının İkinci Qarabağ müharibəsində 44 gün ərzində əldə etdiyi zəfər onu göstərdi ki, hərbi inkişaf təkcə canlı qüvvə və silah sayının kəmiyyət baxımından bir əvvəlki ilə görə artırılması sayəsində meydana gələn dəyişiklik deyildir. Hərbi inkişaf onu təşkil edən bütün faktorların inkişafı, həmçinin bu inkişafda kəmiyyət və keyfiyyət göstəricilərinin düzgün müəyyən edilməsi ilə mümkündür. Bu faktorlardan biri də xarici hərbi əlaqələr və bu əlaqələrin hərbi inkişafa verəcəyi töhfənin düzgün müəyyən edilməsidir. İkinci Qarabağ müharibəsi onu göstərdi ki, Azərbaycan bu əlaqələri düzgün formalaşdırmış və bunun nəticəsində də ölkənin silah və digər hərbi ehtiyaclarını ən müasir silah və hərbi tex-

nikalarla təmin etmişdir. Ermənistan üçün isə bunu demək mümkün deyil.

Tədqiqatın məqsədi, Qarabağ zəfərində xarici hərbi əlaqələrin rolunun və bu əlaqələrin düzgün formalaşdırılmasının əhəmiyyətinin təhlil edilməsidir.

Tədqiqat zamanı siyasi elmin ümumməntiqi metodlarından, tarixi yanaşma, müqayisəli təhlil metodlarından istifadə edilmişdir.

Tədqiqatın əsas elmi nəticəsi ondan ibarətdir ki, Azərbaycan xarici hərbi münasibətlərini formalaşdırarkən, işğal altındakı torpaqlarını azad etmək məqsədinə xidmət edəcək iki istiqamətli hərbi əməkdaşlıq xəttini mənimsəmişdir. Birincisi, ölkənin yeni formalaşan silahlı qüvvələrinin döyüşə hazırlıq səviyyəsini güclü hərbi qüvvələrə malik dövlətlərlə eyni səviyyəyə gətirmək, ikincisi isə silah idxalatında keyfiyyətə yeni nəsil silahlara üstünlük verməklə, həm hücum, həm də müdafiə qabiliyyətini yeni dövrün şərtlərinə görə formalaşdırmaq.

Açar sözlər: *Qarabağ zəfəri, İkinci Qarabağ müharibəsi, hərbi əməkdaşlıq*

ANALYSIS OF THE CONTEMPORARY MILITARY RELATIONS OF AZERBAIJAN IN THE BACKGROUND OF THE KARABAKH VICTORY

Gunel Yusibova Yalchin

PhD student of the Department of Social Sciences.

Ganja State University

e-mail: forget379@gmail.com

ORCID ID: 0009-0006-1316-0849

SUMMARY

The second Karabakh war showed that the Republic of Azerbaijan was going through a very rapid way of development militarily. The factor playing a leading role here is the importance given to army building, as well as the role of choosing the right military development path. The victory achieved by the Republic of Azerbaijan in the Second Karabakh War in 44 days showed that the military development is not only a change due to the increase in the number of manpower and weapons in terms of quantity compared to the previous year. Military development is possible with the development of all the factors that make it up, as well as with the correct determination of quantitative and qualitative indicators in this development. One of these factors is the correct deter-

mination of foreign military relations and the contribution of these relations to military development. The second Karabakh war showed that Azerbaijan has formed these relations correctly and as a result, it met the country's need for weapons and other military needs with the most modern weapons and military equipment. This cannot be said for Armenia.

Keywords: *Karabakh victory, The Second Karabakh War, military cooperation.*

АНАЛИЗ СОВРЕМЕННЫХ ВОЕННЫХ ОТНОШЕНИЙ АЗЕРБАЙДЖАНА НА ФОНЕ КАРАБАХСКОЙ ПОБЕДЫ

Юсибова Гюнель Ялчин кызы

Докторант кафедры Социальных Наук.

Гянджинский Государственный Университет

e-mail: forget379@gmail.com

ORCID ID: 0009-0006-1316

РЕЗЮМЕ

Вторая Карабахская война показала, что Азербайджанская Республика находится на пути очень быстрого развития в военном отношении. Фактором, играющим здесь ведущую роль, является значение, придаваемое армейскому строительству, а также роль выбора правильного пути военного строительства. Победа, достигнутая Азербайджанской Республикой во Второй Карабахской войне за 44 дня, показала, что военное развитие представляет собой не только изменение, обусловленное увеличением численности живой силы и вооружения в количественном отношении по сравнению с предыдущим годом. Военное строительство возможно при развитии всех составляющих его факторов, а также при правильном определении количественных и качественных показателей этого развития. Одним из таких факторов является правильное определение внешних военных связей и вклада этих связей в военное строительство. Вторая Карабахская война показала, что Азербайджан правильно сформировал эти отношения и в результате удовлетворил потребности страны в вооружении и другие военные нужды самым современным вооружением и военной техникой. Чего нельзя сказать об Армении.

Ключевые слова: *Карабахская победа, Вторая Карабахская война, военное сотрудничество.*